

Het Wees- en Armhuis te Heemstede (met ijzeren brug)

INLEIDING

1. ARMENZORG

De zorg voor de medemens, die in behoeftige omstandigheden verkeert, vloeit voort uit de eis van het Christendom: *Heb God lief boven alles, en Uw naaste als U zelf*. En onze naaste is dan iedereen, met wie we in aanraking komen.

We denken hierbij aan het woord van Christus: „Voor zover ge dat aan een van mijn minste broederen gedaan hebt, zo hebt ge dat aan Mij gedaan”. De liefde tot de naaste is in de grond van de zaak hetzelfde als de liefde tot God.

Ook buiten het Christendom heeft er zeker liefdadigheid bestaan, maar die strekte zich dan gewoonlijk uitsluitend uit tot de naaste verwanten of de volksgenoten in engere kring. Dat iedereen, die we op onze weg ontmoeten, onze naaste is, zoals de gelijkenis van de Barmhartige Samaritaan dat toont, heeft alleen het Christendom geleerd.

De Christelijke Kerk heeft van het begin af aan zich het lot der behoeftigen aangetrokken. Als *Paulus* door de streken van Klein-Azië, Macedonië en Griekenland reist en overal gemeenten sticht, verzamelt hij gaven voor de gemeente in Jeruzalem, waar grote armoede heerst.

Ambrosius, die omstreeks 375 bisschop van Milaan was, protesteerde tegen de wijze, waarop de Romeinen hun armen behandelden. Met verontwaardiging maakt hij gewag van de hardvochtigheid en liefdeloosheid, waarmee men in Rome vreemde armen verdreef. Hij zegt: „Het is onmenselijk zijn medemens te verstoten in het ogenblik, dat hij hulpbehoevend is. De dieren verdrijven huns gelijken niet; de mens jaagt de mens weg. De goederen der Kerk zijn een bezitting der armen; de geestelijken zijn de rentmeesters der armen, de voogden der behoeftigen.”

Toen later de kloosters verrezen, maakten vele van deze inrichtingen zich zeer verdienstelijk voor de verzorging der armen. Als natuurrampen, oorlog of misgewas onder de toch al arme bevolking hongersnood deden ontstaan, ontsloten de kloosters hun poorten en hielden milde uitdeling van hun voorraden. Dat dit niet altijd met de nodige wijsheid en voorzichtigheid geschiedde, leert ons het voorbeeld van de Abdij van Rijnsburg. Hier deelden de monniken driemaal per week levensmiddelen uit, maar met dit droevig gevolg, dat de boeren in de omtrek de bebouwing van hun akkers verwaarloosden en tot luiheid vervielen. De welvaart keerde pas terug na de verwoesting van de Abdij.

hoefte mede-leden te steunen. De wettige gildebroeders hadden het recht om bij ziekte of verarming in de ouderdom een wekelijksche ondersteuning uit de gilde-kas te ontvangen en bij hun dood door het gilde begraven te worden. Alle leden moesten bij hun intrede in het gilde voor dit doel een bepaalde som storten en verder een geregelde contributie betalen. In 1612 werd in Amsterdam de jaarlijkse grote maaltijd van het gilde afgeschaft en het daardoor bespaarde bedrag in het armenfonds van het gilde gestort, ongetwijfeld een zeer sympathieke maatregel.

Op het platteland werden de armen vaak verzorgd door de markgenootschappen, of hoe die buurtgemeenschappen verder heten mochten. De markgenoten werden aangeslagen om voor een bepaald aantal dagen huisvesting en voedsel aan de armen onder hen te verlenen, waartegenover deze verplicht waren bij de landarbeid te helpen. Soms ook woonden de armen in huisjes, die het eigendom van de mark waren. Deze manier van ondersteuning was eenvoudig en weinig kostbaar en had het voordeel, dat de bedeelden voortdurend in het oog gehouden konden worden.

We moeten ten slotte, als we spreken over maatregelen om de armoede te lenigen, de Kerk niet vergeten. De Kerk deed en doet nog steeds haar liefdewerk in stilte en blaast niet op de trompet bij het betonen van haar liefdadigheid. Daardoor zijn er van 't werk der diaconieën in de loop der eeuwen weinig cijfers bekend. Ik vond alleen voor de diaconie van Amsterdam in 1660 een bedrag aan bedeling van f 238.000,—, een voor die tijd zeer grote som. We kunnen er verzekerd van zijn, dat de diaconieën van de Kerk in de Nederlanden in de loop der eeuwen vele millioenen uitgegeven hebben om de nood van de „schamele gemeente” te lenigen.

De vorige eeuwen waren nog niet rijp voor de sociale voorzieningen, waarmee men in onze dagen de armoede tracht te voorkomen of in elk geval te verminderen. Wel lezen we in die tijd een enkele maal van grote werken, die men ondernemen wil om daarmee de werkloosheid en dus tegelijkertijd de armoede te verminderen. Een dergelijk werk was b.v. het droogmaken van de meren en plassen in Noord-Holland. In 1607 werd de droogmaking van de Beemster aanbevolen, omdat de landen en de steden aanmerkelijk meer bevolkt werden en men heel wat moeite had om de grote menigte inwoners en huislieden aan het werk te houden, zodat velen van hen vertrokken naar Frankrijk, Engeland, Oostland (d.i. Gelderland), Groeningerland en andere quartieren om werk en land te zoeken. (Gelderland en Groningen waren blijkbaar voor de mensen in Holland toentertijd nog „buitenland”).

Bij de droogmaking van de Purmer in 1617 werd aangevoerd,

dat zulke werken vele arme mensen kunnen onderhouden. Intussen gebeurde het dikwijls, dat de bedijkingen, die gezegd werden voor de armen ondernomen te zijn, groot voordeel voor de ondernemers opleverden, maar dat de arme werklieden na volbrachte arbeid zonder brood bleven.

Het Wees- en Armhuis in Heemstede, waarvan wij in dit boekje de geschiedenis gaan vertellen, werd opgericht in 1796. We willen daarom nog even nagaan, hoe de toestanden omtrent die tijd in de Nederlanden waren.

Bilderdijk schrijft in zijn *Geschiedenis des Vaderlands* van de tijd omstreeks 1770: „De voorspoed, de inwendige welvaart des lands was nooit zo hoog gerezen geweest als toen. Daar was geen armoede, geen gebrek. Overvloed van geld begunstigde alle ondernemingen.” Bilderdijk heeft de zaken waarschijnlijk door een wat al te optimistische bril bekeken. In 1760 vaardigden de Staten van Holland een plakkaat uit tegen de vele bedelaars, die het platteland onveilig maakten. Hierbij werden alle boeren verplicht zich van wapenen te voorzien en bij het luiden van de klok samen te komen, om verenigd zich tegen de bedelaars en vagebonden te verzetten. Dit wijst er niet op, dat er toen weinig armoede heerste. In elk geval werden de toestanden na 1770 steeds slechter. „Het gemeen arbeidsvolk vergaet van kommer en gebrek, de armenhuizen liggen opgepropt”, schreef iemand in die tijd. De vierde Engelse oorlog (1780—1784) veroorzaakte veel werkeloosheid en dus grote armoede. Er werden hier en daar speciale armen-belastingen uitgeschreven om de grote nood enigszins te lenigen. In Haarlem werd in 1789 een grote collecte gehouden; in Amsterdam werden in 1792 vierduizend huisgezinnen bedeeld.

Dan komen de troebelen van de Patriotten-tijd en de grote moeilijkheden van de Franse tijd, zodat de laatste jaren van de 18e eeuw een beeld van grote armoede en ellende vertonen. Het voorlopig stadsbestuur van Amsterdam in 1795 werd door de armbesturen overstroomd met verzoeken om subsidie. De Regenten van het Aalmoezeniersweeshuis hadden al 2490 kinderen opgenomen, terwijl er maar plaats was voor 800. De schuld van het Huis was aangegroeid tot f 250.000,—; er was geen geld om de rekening voor karnemelk, die opgelopen was tot f 924,—, te betalen.

Het was dus geen ongeschikte tijd om juist toen in Heemstede een Wees- en Armhuis te stichten. Maar de mannen, die dit werk ondernamen, moesten zich op grote moeilijkheden voorbereiden.

Deze korte aantekeningen over de armenzorg wil ik besluiten met een tafereeltje, dat ons duidelijk maakt, met hoe weinig tact